

KRITIKKENS HJEMLØSHED

Thomas Thurah

Det er blevet sagt om den aktuelle litteraturkritik, at den er døv og blind for litteraturforskningens erkendelsesskred og derfor har forpuppet sig i metodisk selvtilstrækkelighed. Den går til litteraturen, som om den var en final konstruktion og ikke en del af en uendelig tekstur åben for den læsendes lidenskab. Næppe noget andet sted end i litteraturkritikken lægges der så snævre grænser omkring den kreative udfoldelse. Det er også blevet sagt — og det synspunkt vil jeg gerne tilslutte mig — at kritikeren skal være en medlevende læser. Men for at kritikken ikke skal miste sine funktionelle og didaktiske kvaliteter må denne medleven kontrolleres af et kritikkers regelsæt.

1

På spørgsmålet om litterær vurdering deler den danske litteraturkritik sig i to metodetraditioner. Den ene tradition søger grundlæggende *kongruens*, når den skal afsige værdidomme; mellem den skildrede virkelighed og den virkelige virkelighed, mellem liv og værk, mellem psyke og handling, mellem påstand og sandhed, mellem del og helhed etc. Begrebet er netop kongruens og ikke identitet, dvs. man søger en overensstemmelse og kausalitet mellem de enkelte elementer, der tilsammen udgør et *afsluttet hele*. Endelig spiller elementernes grad af kompleksitet en central rolle i

værdisætningen. Den anden tradition er knap nok nogen tradition endnu, snarere en tendens. Litteraturen er kontekstuel bestemt og først læsningen sætter denne kontekst. Hver læsning sætter en ny kontekst, udlæser en ny betydning, hvorfor ikke bare læsningen hver gang er ny, men også værket. Metoden afsiger ikke kvalitetsdomme, for den tænker ikke i dualiteter — og slet ikke i totaliteter — og har derfor ingen æstetisk idealitet at måle med.

Mens den første tradition primært udfolder sig i den litterære *kritik*, ikke mindst i den kritiske kortform — anmeldelsen, interviewet, reportagen, er den anden tradition en ren universitær foreteelse og praktiseres næsten kun som litterær *forskning*.

Det er ikke noget nyt, at det udvekslende og symbiotiske forhold mellem kritik og forskning er antastet. Fra historiske og socio-økonomiske forklaringsmodeller til specifikt litteratursociologiske og kritikhistoriske undersøgelser tales der om et brud mellem det offentlige og det private, mellem en ekspertkultur og en folkelig kultur, mellem avantgarde og populisme. Men også i den aktuelle, danske kultur- og uddannelsespolitik er problemet synligt.

Universiteternes og — bredere betragtet — en lang række omkostningskrævende kulturinstitutioners legitimeringskrise har ikke sjældent fået institutionerne til at reagere kontradiktorisk: til den ene side forstærker man den i forvejen høje specialisering, for eksempel forskningens esoteriske karakter, og til den anden side underlægger man sig et vidtgående krav om anvendelighed og oversættelighed. I det første tilfælde sætter man sig — for nu at tale politisk — uden for indflydelse, man opgiver forskningens historisk befæstede kritiske energier, i det andet tilfælde diskvalificerer man forskningen, anlægger en teknokratisk-funktionel strategi og fjerner derved universitetets ikke mindre historisk befæstede erkendelsesinteresse.

De samme mekanismer — eller den samme cost/benefit-analyse om man vil — sætter sig spor på dagbladenes kulturredaktioner, som bøjer sig dybt for marginallæserne; ikke for at mediere positionerne, men for at holde sammen på stumperne. Og endelig på bibliotekerne, der udvider servicefunktionerne og varesortimentet som en velbegrundet indrømmelse til en ny mediesituation og for at undsætte ikke så meget bogen (biblio), desværre, som institutionen.

Litteraturforskningen har ellers tit nok tilbudt sig med medieringsforsøg fra P. L. Møller: "Thi Poesien skal ikke drages op i de enkelte filosofiske Dannedes Bevidsthed; der er den allerede, eller burde idetmindste være der; men den skal drages ned, eller, rettere sagt, ud blandt de Mange, at den kan varme deres Indre med Prome-

theusgnisten, og kaste sit Lys over deres Livs Gjerning" til Johan Fjord Jensen: "Hvad der berettiger til ideologikritik, er den antagelse, at ideologien er falsk. Igennem den kritiske indsigt ophæves tvangsbindingerne og skabes betingelserne for individuel eller kollektiv frigørelse."

I dag har forskningen og kritikken imidlertid ikke meget at sige hinanden, hvor skylden så ligger.

2

Fra Geog Brandes til P. L. Møller udgår den tradition, som under bestemte idehistoriske og samfundsmæssige omstændigheder kunne binde kritikken og forskningen sammen. De var begge biografisk interesserede, de ville — med P. L. Møllers ord — "bringe det Fortræffelige" hos digteren "frem for Lyset, bringe hans, og netop hans, eiendommelige Fortrin til klar Bevidsthed, det, der er den reelle Gevinst og Udbytte for hans Folk og hans Tid." Og med Brandes' ord finde og vise "Hjertebladet i enhver Forfatters Produkter og hans mest karakteristiske Ejendommelighed som Menneske." Deres metode var aldrig vilkårlig, men teorien måtte ikke distrahere *impressionen*. P. L. Møller mente således ikke, at det var "Kritikerens Opgave at træde til sit Værk med et Apparat af færdige Theorier", ja, vi har i indledningen til *Tysklands romantiske Skole* Brandes' ord for, at han allerhelst drev "Princippet helt ud i Anekdoten".

Den aktuelle debat om litteraturkritikken har godt fat om skismaet mellem de to grundlæggende forskellige traditioner og metodesynspunkter. Mens den ene tradition kan bryste sig af sin alder, kan den anden glæde sig over sin ungdom..

Når Hans Hauge i *Kritik 82* i en omtale af Paul de Man skriver, at "Teorien begynder, når man begynder at opfatte litteratur som sprog, og det vil idehistorisk sige i og med strukturalismen eller den strukturelle lingvistik", så lokaliserer han faktisk — uden at hverken han eller jeg vil give teorien skylden for miseren — en af de metodehistoriske forklaringer på bruddet mellem kritik og forskning. Hauges formulering er så meget mere signifikant, som den optræder i en programmatisk præsentation af de "tre nye 'bevægelser', der er værd at diskutere: det er den nye pragmatisme, den nye udvikling af hermeneutikken (...) samt dekonstruktionismen." Fælles for de tre retninger er nemlig, at enten er pragmatikken så vidtgående, at der snarere er tale om en attitude end om en metode, eller også er afstanden mellem det — hvis jeg må være så fri — folkelige litteraturbegreb og den tekstteoretiske litteraritetsforståelse, mellem litteratur som intention og litteratur som *écriture*

så stor, at den første ikke kan finde anvendelse for den sidste.

Erik Skyum-Nielsen har i *Bogens Verden* 7, 1987, formuleret konsekvensen på litteraturens felt kort og kontant: Mens til den ene side kritikken er blevet fordummet, har litteraturvidenskaben til den anden side "raffineret sine beskrivelsesredskaber og specialiseret sine interesser, men er netop derved trådt ud af dialog med sprogkunstnerne og deres værker."

Er nuancerne færre i forhold til Hans Hauges diskussion af "nye tendenser i litteraturkritikken", så er til gengæld den skematiske klarhed større i Søren Schous artikel i *Kritik* 82 "Krible-krable-skolen og den røde tråd. Om skizofrenien i dagens litteraturforskning". Artiklen gaber over mere end et hundrede års dansk litteraturforskning fra P. L. Møller og Georg Brandes til Hans Hauge. Shcou indkredser de to modsatrettede og uforenelige tendenser i den aktuelle litteraturforskning, hvoraf kun den ene har en pendant i den praktiske kritik i dag, dvs. i den kritiske kortform. Den røde tråd kalder Søren Schou den litteraturforskning, som primært sætter sig spor i biografierne, og som i et metodehistorisk perspektiv og fremfor alt som metodeforskning virker noget udlevet. Til gengæld er dens praktiske anvendelighed — ikke mindst i den kritiske kortform — stor. Krible-krable-skolen er Schous ironisk-kritiske betegnelse for dekonstruktionismen, som i sit metakritiske anlæg næsten af natur er en ren universitær foreteelse.

3

Inden jeg vender tilbage til det springende punkt mellem litteraturkritikken (den kritiske kortform) og den aktuelle litteraturforskning, nemlig det litterære vurderingsproblem, kunne jeg tænke mig at give et sidste eksempel — og denne gang et praktisk — på kritikens og forskningens umulige udvekslingsforhold.

Den kritiske kortform er besværet af en næsten mytisk forestilling om det kritiske håndværks uafhængighed af teorier og skoler. Dette eksempel fra det norske tidsskrift *Vinduet* 3, 1987, er så meget mere interessant, som det tilsyneladende forfægter det synspunkt, at kritikken må vedkende sig et sæt af vurderingskriterier, vedgå at den ikke er forudsætningsløs.

Karsten Alnæs, som er kultureddaktør på *Dagbladet* i Oslo, vil som kritiker søge "verkets mentalitet, dets budskap, dets tema og dypere intensjoner — ikke disse elementer slik de fremtrer gjennom en objektiv fortolkning..." Han søger en "helhetstolkning", "ut fra et historisk perspektiv, ut fra et idehistorisk, filosofisk og litteraturhistorisk perspektiv", han vil "løfte bokomtalen ut som en genre med en egenverdi." Alnæs' metodiske fundament er eklektisk, det består af

lige dele subjektivism, hermeneutik og nykritik og er derfor ikke så kontroversielt, som Alnæs lader ane. Det interessante består i hans forsøg på at forene metoden, og altså synspunktet om den ikke-værdifrie litteraturkritik, med en påstand om fortolkningens finalitet, tekstens *mening*, som med et abra-kadabra bliver synligt: "gjennom kritikerens tryllegrep kan underliggende holdninger avdekkes, bokas egentlige funksjon blotstilles eller frigjørende mekanismer i teksten kan åpenbares og påpekes (...). Ut fra en slik målsetting blir bokanmelderen en slags skattegraver som bringer reflektert erkjennelse til leseren."

Det inkonsistente i Alnæs' metodesynspunkt er en sørgelig følge af kritikens dilemma mellem det pragmatiske hensyn til formidlingsinteressen og litteraturforskningens skarpe logik og filosofisk-kritiske interesse. Alnæs er bemærkelsesværdig tavs om den aktuelle litteraturforskning, som netop bryder med det vigtigste i hans koncept, men spørgsmålet er, om han kan være andet.

4

Jeg har allerede foregrebet meget. For det første forudsætter jeg, at den kritiske kortform har en større litterær værdi end den kuriøse karakter, journalisten kan tilkende den. For det andet tager jeg for givet, at kritikens genreudvikling, dens metodiske og hele litteratur-ontologiske fundament skal udvikles i et dialogisk samspil med den litterære forskning. Endelig for det tredje, at kritikken må kunne betjene sig af et vurderingsapparat, som der er en eller anden grad af konsensus om.

Når litteraturforskningens avantgarde i dag truer med at trække tæppet væk under litteraturkritikken, skyldes det blandt andet, at dekonstruktionismen har erklæret alle litterære tekster *heterogene* og følgelig alle fortolkninger *åbne*. Læsningen løber fra, hvad Kristeva har kaldt fænotekst til genotekst, dvs. fra det litterære værk ud i et endeløst og vidt forgrenet intertekstuel væv. "Reading becomes multidimensional", siger Geoffrey Hartman som en karakteristik af dekonstruktionismens eksplosionsagtige udvidelse af tekstbegrebet. Tekstens ubestemmelighed gør fortolkningsarbejdet til et *free play*; fortolkeren og kritikerens kan *skrive med* teksten, forlænge den, forvrænge den, han kan mime og parodiere, flytte rundt og skifte ud, for han er ikke mere tekstens træl. Han er ikke længere litteraturens dødvægt og tillidsvækkende parameter, men derimod selv på spil i fiktionen, i dens blinde vinkler. Endelig har han gjort sig fri af litteraturens hegemoni og er blevet litterær; *creative criticism* har bragt ham på omgangshøjde med digteren.

Derrida kan opsummere: "Der er således to fortolkninger af for-

tolkningen, strukturen, tegnet og spillet. Den ene forsøger at dechiffrere, drømmer om at dechiffrere en sandhed eller oprindelse der undslipper spillets og tegnenes orden. Den anden vender sig ikke længere mod oprindelsen, men siger ja til spillet og forsøger at nå hinsides mennesket og humanismen".

Dekonstruktionismens læsestrategi er således en sønderbombning af nykritikkens autonomibegreb og dermed af I. A. Richards *inklusion*sbegreb, som samler og opregner det autonome værks grad af enhed og mangfoldighed og dermed konstituerer nykritikkens vurderingsapparat. Og dekonstruktionen kan ikke erstatte kritikken dette værdibegreb.

I den forbindelse er det symptomatisk, at de dekonstruktive læsninger først og fremmest gælder klassikerne. Det dekonstruerende greb og læsningens kreativitet forudsætter nemlig en eller anden form for stivelse, en stabiliseret fortolkningstradition. Dekonstruktionen er per definition en *anden* læsning. Når Hartman siger, at den dekonstruktive læsning er "an artistic act", så kan man finde en dobbelt sandhed i det ved at læse det som en *artistisk* handling og ikke som en kunstnerisk. Det litterære artisteri består i at forskyde konstruktionens balancepunkt, men aldrig i at skabe en ny balance.

Har kritikken derfor ifølge Hartman og med ham mange andre gjort sig uafhængig af værkets finale udsagn, så er den til gengæld ved altid at ville komme bagefter blevet *uoriginal*. Den beskyldning preller af på dekonstruktionen. Men når det derimod gælder noget så pragmatisk — og nu mener jeg ikke den pragmatisme, som siger "anything goes" — som den litterære kortformskritik, så er det relevant, ja nødvendigt, at kunne tale om originalitet, finalitet, helhedstolkning etc., som Alnæs — i strid med al sund teori — gør det. Når nogen har forsøgt noget, der ligner creative criticism i den formidlingsorienterede kortformskritik, så har der aldrig været så meget som ansatser til den omfattende filosofisk-litterære kritik, som man kan finde i dekonstruktionismens forskningsanlagte læsninger, men derimod en overflod af mimetisk ekstase på tekstens overfladestruktur. Enten tvinger fraværet af intertekstualitet den kritiske tekst til at spejle sig i sig selv, eller også forhindrer kritikerens optagethed af den værkimmanente intertekstualitet det litterære værk med dets episke strukturer, dets personer etc. i at blive synligt for den forudsætningsløse læser og konsument.

5

Den litterære kritik har, hvis den ønsker at fastholde en grad af normativitet, et affirmativt element, brug for en fortolkning, der tør

struktionismen kan tilbyde den. Til gengæld åbner dekonstruktionismens pragmatiske momenter mulighed for, at man besinder sig og til kritikkens formidlingsmæssige og didaktiske ende gør brug af en final analyse, som — om man vil — en funktionel attitude, et æstetikteoretisk provisorium. Når man fra forskellig side har efterlyst institutioner i kritikken, så må det ikke mindst gælde nogle 'fortolkningsinstitutioner', nogle læsningens dogmer — reelle eller provisoriske alt efter metafysisk hang — som en teori om litterær værdi kan støtte sig på.

Med dekonstruktionismen og neopragmatismens opgør med nykritikkens objektive korrelat og med den nødvendige historiske afstand til ideologikritikkens stedvist balstyriske overreaktion tilbyder litteraturens og tekstbegrebets enorme ekspansion sig som en blød landing midt i det etiske/politiske felt.

At etablere et sådant æstetikteoretisk provisorium og at lade intertekstualitetens ekspansion være udgangspunkt for litteraturens indtræden i den etisk/politiske kontekst, som den alligevel altid har tilhørt, vil være en *positivering* af relativismen, en nyttiggørelse af forskningen og dermed et kvalificeret modspil til en mere og mere vilkårlig kritik — metodisk og normativt.

Så vil jeg give det sidste ord til P. L. Møller — ikke for at være bagstræverisk og ikke for at skjule mig i det litteraturhistoriske tekstvæv: "Men med al mulig Respect for den saakaldte speculative Erkjendelses Betydning ogsaa paa det æsthetiske Gebeet, saa maa den dog, hvis den skal vinde Popularitet og frugtbringende Virksomhed, og ikke indtæres i ufrugtbar Selvbeskuelse, ligesom oversætte sig selv, afføre sig sin abstracte Nøgenhed, hver Gang den vil gjenemtrænge en individuel Kunstproduction."